

מעמדן המיוחד של המצוות שבפרשת בא

יב, א וַיֹּאמֶר ה' אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן

רש"י מפרש: בשביל שאהרן עשה וטרח במופתים כמשה חלק לו כבוד זה במצוה ראשונה, שכללו עם משה בדיבור, עכ"ל. וקשה, בתחילה מאי קסבר רש"י ובסוף מאי קסבר. לכאורה, קושית רש"י היא 'מה ענין אהרן אצל הר סיני? ! הרי תורה נותנים לעם ישראל אך ורק על ידי משה שהוא ורק הוא הוכן לכך, וכדברי הספורנו בהקדמה לדברים: ובזה הודיע חסד עליון שהמציא במשה הכנה נבואית יותר מן האפשר בטבע אנוש, למען תת תורת אמת על ידו אשר אין חליפות לה... וכן באהרן לכהונה למען יקדש בה גם זרעו לעולם, עכ"ל. הרי לפנינו שני כוחות שונים, זה של תורה וזה של כהונה. אם כן הדרה קושיא לדוכתה. ניחא שמגיע לאהרן פרס על זה שעשה וטרח במופתים כמשה, אבל קבלת מצוות בשוה עם משה, אתמהא !

נראה לומר שיסוד דברי רש"י בדברי הרמב"ם בפירוש המשניות (מסכת חולין פרק גיד הנשה משנה ו', ראה דברינו בפרשת וישלח בענין גיד הנשה) וזה לשון המשנה:

נוהג [איסור גיד הנשה] בטהורה ואינו נוהג בטמאה, ר' יהודה אומר אף בטמאה. אמר ר' יהודה: והלא על בני יעקב נאסר גיד הנשה, ועדיין בהמה טמאה מותרת להם? ! אמרו לו: מסיני נאסר אלא שנכתב במקומו, עכ"ל המשנה.

הרי לפנינו האבחנה הברורה בין זמן (סיני) ובין כתיבה. לנו אסור לאכול גיד הנשה, משום שהוא נאסר על כלל ישראל מפיו של הקב"ה לאזנו של משה שנצטוה להודיע על כך לבני ישראל, וזה היה במעמד הר סיני, כאשר קיבל משה את התורה כלליה דקדוקיה ופרטיה. וכאשר הכתיב הקב"ה למשה את המלים "עַל־כֵּן לֹא־יֵאָכְלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־גִּיד הַנֶּשֶׂה", היתה הכוונה ב"לא־יֵאָכְלוּ" לנסח בסגנון צווי, כמו "לא תִּצְחַח" וכדו'.

וכך כתב ספר החינוך:

...והאי "לא־יֵאָכְלוּ" לא נאמר על דרך סיפור, כלומר, מפני שאירע

דבר זה באב, נמנעים הבנים לאכול אותו הגיד, אלא אזהרת השם
יתברך שלא יאכלוהו, עכ"ל.

הרי שאנו מנועים מלאכול גיד הנשה עקב ציווי ה' למשה, אותו ציווי הכתוב בתורה שבכתב, כאשר הוא אמנם כתוב בהקשר ההיסטורי של "בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל" שהיו אז "בני יעקב", ואילו היום הכוונה ב"בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל" הוא לעם ישראל, ממתן תורה ואילך.

על חשיבות האבחנה היסודית הזאת, בין היבט הזמן מחד ובין היבט מקום הכתוב מאידך, העיר נאמנה הנשר הגדול, הרמב"ם, כאשר הקדמתו ("ושים לבך") מעידה כמאה עדים על החשיבות העקרונית והגדולה שבאבחנה זו. וזה לשונו בפירוש לשון המשנה 'מסיני נאסר אלא שנכתב במקומו':

ושים לבך לכלל הגדול הזה המובא במשנה זו, והוא אמרם 'מסיני נאסר'. והוא, שאתה צריך לדעת שכל מה שאנו נזהרים ממנו [=מצות לא תעשה] או עושים אותו היום [=מצות עשה], אין אנו עושים זאת אלא מפני ציווי ה' על ידי משה, לא מפני שה' צוה בכך לנביאים שקדמוהו [כגון: אדם הראשון – פרו ורבו, נח – אבר מן החי, אברהם – מילה, יצחק – מעשרות, יעקב – גיד הנשה]. דוגמה לכך: אין אנו אוכלים אבר מן החי, לא מפני ה' שאסר על בני נח אבר מן החי, אלא מפני שמה אסר עלינו אבר מן החי, במה שנצטוו בסיני שישאר אבר מן החי אסור. וכן אין אנו מלים בגלל שאברהם מל את עצמו ואת אנשי ביתו, אלא מפני שה' צונו על ידי משה להימול כמו שמל אברהם אבינו ע"ה. וכן גיד הנשה, אין אנו נמשכים בו אחרי איסור יעקב אבינו, אלא צווי משה רבינו. הלא תראה [הוכחה] אמרם 'שש מאות ושלוש עשרה מצוות נאמרו לו למשה בסיני' (מכות כג, ב), וכל אלה [אבר מן החי, מילה, גיד הנשה] מכלל [אותן תרי"ג] המצוות, עכ"ל הרמב"ם.

הרי אבותינו אשר מלו את עצמם ובניהם לקראת אכילת קרבן פסח במצרים ["בְּדַמְיָךְ תִּיּוּ"], דהיינו לפני מתן תורה, עשו זאת משום שכך עברה המסורת מאברהם אבינו, כל אב לבנו. ושמה עדיף לכתוב שכך עבר הציווי (ולא המסורת), וזאת לפי הכתוב "כִּי יִדְעֶתְיוּ לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְוֶה אֶת־בְּנָיו" וכו'. אברהם אבינו עצמו קיבל ציווי זה מפיו של הקב"ה בדרגת הנבואה של אברהם אבינו.

היה זה ציווי בעל פה ולא בכתב. הכתוב בבראשית (פרק יז) "וְאַתָּה אֶת-בְּרִיתִי תִשְׁמַר... הַמּוֹל לְכֶם כָּל-זָכָר. וְנִמְלַתֶם אֶת בְּשַׂר עַרְלַתְכֶם... וּבֶן-שָׁמֶנֶת יָמִים יִמּוֹל לְכֶם כָּל-זָכָר... וְהִיתָה בְרִיתִי בִּבְשָׂרְכֶם לְבְרִית עוֹלָם", לא ניתן לאברהם אבינו, אלא למשה רבינו. ואילו אבותינו אשר מלו את בני ביתם בהגיעם ארצה עם כיבוש יהושע (פרק ה פסוק ב) "וְיָשׁוּב מִלְּאֶת-בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל שְׁנִית", עשו זאת מטעם ציווי ה' למשה בסיני, אותו ציווי שמשה קיבל תחילה בעל פה בסיני (במסגרת כלליה דקדוקיה ופרטיה), ואחר כך בכתב (במסגרת מגילה מגילה או 'חתומה'). ציווי ברית מילה לאברהם היתה מצוה פרטית אליו, שהוא העביר הלאה על פי "כִּי יִדְעֶתוּ לְמַעַן אֲשֶׁר יֵצֵא אֶת-בְּנָיו וְאֶת-בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דְרָף ה'" (בראשית יח, יט). עם מתן תורה בסיני (ולא לפני כן, אפילו אצל בני ישראל מיד לפני צאתם ממצרים), חדלה חובה זאת אשר נהגה וחייבה את בני ישראל למעלה מחמש מאות שנה, כאשר במקומה באה מצות מילה מפי ה' אל משה ברמה של נצח, שהיא מחייבת "כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל-הָאָרֶץ" (לשון הרמב"ם בספר המצוות, השורש השלישי).

לפי זה מובן מדוע חז"ל לא שאלו כיצד האבות קיבלו מצוות, כשם ששאלו אודות אהרן. האבות קיבלו מצוות פרטיות, אשר תקפן היה אך ורק עד למתן תורה. מאידך הקב"ה לא שיתף את אהרן עם משה בקבלת מצות קידוש החודש במתן תורה בסיני, מצוות אלו נתקבלו אך ורק על ידי משה, ומצויינים זאת על ידי הביטוי "וַיְדַבֵּר ה' אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר". "וַיְדַבֵּר" = תורה שבעל פה, שקדמה לכתיבתה מפיו של הקב"ה לאזנו של משה. הכתבה זאת מצויינת על ידי לשון "לֵאמֹר", כלשון חז"ל (בבא בתרא טו, א): 'הקב"ה אומר, ומשה כותב'. (כך נראה לנו לפרש את הכתוב "וַיְדַבֵּר ה' אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר", אע"פ שמצינו פירושים אחרים מאת גדולי המפרשים).

בין שני סוגי מצוות אלו (אבות לעומת משה במעמד הר סיני) מצינו כאן בקידוש החודש דרגת ביניים. אמנם לא בדרגת מעמד הר סיני, אבל כבר לא מצוה הנאמרת באופן פרטי, אלא מצוה המיועדת עתה לכלל ישראל כאומה. מצוה זאת (כמצות מילה, גיד הנשה וכו') עוד תינתן למשה במעמד הר סיני כאשר "עינינו ראו ולא זר, ואזנינו שמעו ולא אחר" (רמב"ם הלכות יסודי התורה ח, א), כלומר "בְּעֵבֹר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרֵי עֲמֹךָ וְגַם-בְּךָ יֶאֱמִינוּ לְעוֹלָם" (שמות יט, ט). אבל עוד טרם המעמד ההוא, נאמרה מצות קידוש החודש (בלי

להיכתב "מפיו של הקב"ה לאזנו של משה" (בדרגת ביניים של מצוה המיועדת כבר עתה לכלל ישראל. מצוה בדרגת ביניים זאת אפשר עדיין לצרף אל קבלתה את אהרן הכהן.

נראה לנו לפרש שכדי לציין ולהבחין בין מצוה זו לכלל ישראל, ובין תרי"ג מצוות בסיני, כתבה התורה "וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה וְאֶל-אַהֲרֹן", ולא "וידבר ה' אל משה ואל אהרן". לכן אמר ר' יהודה בתורת כהנים (מובא ברש"י ויקרא א, א): "ג דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן, וכנגדם נאמרו י"ג מיעוטים, ללמדך שלא לאהרן נאמרו, אלא למשה נאמרו שיאמר לאהרן, עכ"ל. ואמנם בספרא (פרשתא א', פרק ב' סעיף א') אין מביאים את רשימת י"ג הדיברות שנאמרו למשה ולאהרן, ועיין שם במפרשי הספרא. הכוונה בספרא היא, איפוא, לאותן המצוות אשר עליהן כתוב "וַיְדַבֵּר ה' אֶל-מֹשֶׁה וְאֶל-אַהֲרֹן לֵאמֹר". את המצוות שבפרקנו אין צורך להוציא מן הכלל, כי הן נאמרו בדרגת "וַיֹּאמֶר" שלא במעמד הר סיני. (ועיין בט"ז בדברי דוד' על רש"י ריש חומש ויקרא המביא את התורת כהנים, עליו מקשה הן על חז"ל והן על רש"י לשם מה כתבה התורה שקר (כך לשונו!) שלוש עשרה פעמים, כאשר אח"כ צריכים שלושה עשר מיעוטים — אתמהא! וכי לא פשוט יותר לא לכתוב את ה"שקר", ואז אין צריך לתקנו! ועיין להלן במאמר הבא).

והשתא דאתינא להכא בדבר ההבדל בין משה רבינו ובין אהרן, נציין כי מצינו ברבינו בחיי (שמות ד, כז) בעקבות חז"ל (שמות רבה ה, א) התיחסות ברורה להבדל שבין כוח משה וכוח אהרן, הקשר ביניהם והצורך בשניהם. וזה לשונו (ד"ה ויפגשהו בהר האלהים וישק לו):

אמרו במדרש, זהו שאמר הכתוב (שיר השירים ח, א) "מִי יִתְנַבֵּךְ כָּאֵח לִי יוֹנָק שְׂדֵי אִמִּי אֲמַצְאָךְ בְּחוּץ אֶשְׁקֶךָ", וכתוב (תהלים פח, יא) "חֶסֶד-וְאֱמֶת נִפְגְּשׁוּ צְדָק וְשְׁלוֹם נִשְׁקוּ". "חֶסֶד" זה אהרן שנאמר (דברים לג, ח) "תִּמְיָךְ וְאוֹרֶיךָ לְאִישׁ חֲסִידֶךָ". "וְאֱמֶת" זה משה, שנאמר (במדבר יב, ז) "בְּכָל-בֵּיתִי נֶאֱמַן הוּא". "צְדָק" זה משה, שנאמר (דברים לג, כא) "צְדָקַת ה' עֲשֵׂה" וגו', "וְשְׁלוֹם" זה אהרן, שנאמר (מלאכי ב, ו) "בְּשְׁלוֹם וּבְמִישׁוֹר הִלַּךְ אֲתִי", עכ"ל רבינו בחיי בעקבות המדרש.

הרי לפנינו שני כוחות שונים לחלוטין, עם הקשר (הנשיקה) ביניהם, אותה נשיקה אשר אינה מתעלמת מן ההבדל הגדול שבין "חסד שלום" ובין "צדק אמת".